

>> Tro i dialog
ikon

Kierkegaard

- en ressource i religionsmødet | tema

Læs også

Forført af Kierkegaard | 9

Da tæppet blev revet væk | 12

"Øjeblikket" som tværkulturel kategori | 16

Kierkegaard i dialog med islam | 21

Indhold

Magasinet IKON udgives af den kristne forening IKON (Informations- og samtaleforum for Kristendom Og Ny religiøsitet). Magasinet henvender sig til alle, der ønsker at forholde sig til den religiøse mangfoldighed. Formålet er gennem saglig og engageret formidling at inspirere til dialog, give dybere indsigt og øge forståelsen mellem kirken og tidens religiøse strømninger.

Abonnement: IKON udkommer normalt i marts, juni, september og december. Årsabonnement 160,- kr. (inkl. moms). Løssalg 45,- kr. Abonnement kan bestilles på nedennævnte adresse eller ved indbetaling af beløbet på giro 6 61 61 51 med angivelse af afsenderadresse samt formålet med indbetalingen.

Redaktion: Lars Buch Viftrup (ansv. red.), Anne Krabbe-Poulsen, Dorthe Kidmose Mølby, Jens Linderøth, Lene Skovmark, Lene Troelsen, Martin Herbst.

Sats og layout: Jeanette Westh.

Forsidebillede: Scanpix Danmark.

Tryk: Fjerritslev Tryk, Østergade 35, 9690 Fjerritslev, tlf.nr. 98 21 24 31.

Oplag: 800.

Indlæg og artikler sendes til Redaktionen, IKON, Nørreallé 29, 8000 Århus C, e-mail: ikon@ikon-danmark.dk. Læserbreve/debatindlæg modtages gerne, dog forbeholder redaktionen sig ret til at udelade eller forkorte efter eget skøn. Signerede artikler er ikke nødvendigvis udtryk for IKONS holdninger.

Annoncer: 4 kr. pr. mm. - 1/4 side 800 kr. - 1/2 side 1400 kr. - 1 side 2500,- (alle priser ekskl. moms).

IKON: Nørreallé 29, 8000 Århus C, tlf.: 30200280. SE-nr. 1663 9397. Træffetid bedst tirsdag og torsdag. E-mail: kontor@ikon-danmark.dk.

Formand: Louise Buch Viftrup, louseviftrup@gmail.com.

Hjemmeside: www.ikon-danmark.dk.

Her kan man også melde sig ind i foreningen IKON, hvor årskontingentet er 200,- kr. (dog 100,- kr. for studerende og pensionister). Husstandsmedlemskab 300,- kr.

Det er tilladt at citere fra IKON i henhold til Medieansvarsloven med tydelig kildeangivelse. Ved eftertryk af artikler må der aftales med redaktionen eller forfatteren.

Copyright © IKON-Danmark 2010.

ISBN 0907-7987.

En introduktion til Søren Kierkegaard Af CARSTEN ASSENHOLT

Forført af Kierkegaard Af MARTIN HERBST

Da tæppet blev revet væk Af LINE ANDREA BØNDING

Er du bevæget? Af LEIF BORK HANSEN

"Øjeblikket" som tværkulturel kategori Af NIELS KJÆR

Kierkegaard i dialog med islam Af SAFET BEKTOVIC

Kierkegaard & ledelse Af KIRSTINE ANDERSEN

Bog anmeldelse: Kierkegaard og jøderne Af JANNE HENRIETTE NYBORG

Klumme: Frelse som fuldendelse Af LENE SKOVMARK

Kierkegaard

En religionsteologisk ressource

Af LARS BUCH VIFTRUP, redaktør

Der er måske ikke så mange, der har tænkt på Kierkegaard på denne måde: som en religionsteologisk ressource, der kan være værdifuld i en multireligiøs virkelighed. Han levede selv i en tid, længe inden man for alvor begyndte at forholde sig til andre religioner, med undtagelse af jødedommen. For Kierkegaard var det moderniteten og dens kritik af religion som sådan, der var den store samtalepartner. Og i den sammenhæng var det ikke mindst de filosofiske systemer, som troede, at de kunne indfange virkeligheden i hele sin totalitet, der stod for skud i hans kritiske forfatterskab. Samtidig så blev kristendommen som institution, borgerlighed og lære spiddet af Kierkegaards hvasse pen. Hvor mange er optaget af at definere, hvad kristendom er for en størrelse, så var Kierkegaard optaget af, hvad det vil sige for et menneske at blive sig selv. Det indebærer at tro, blot ikke tro som lære, men som eksistens og subjektiv tilegnelse.

Så i en tid, hvor subjektiviteten er i højsædet, og hvor kritikken af religion som en stivnet og uautentisk form er meget udbredt, så er det måske værd at kigge på Kierkegaards tanker i IKONs sammenhæng. Her har vi lagt mærke til, at der er mange mennesker, som netop hos Kierkegaard har mødt de forløsende tanker, der satte dem fri af religiøse systemer og konventioner, både inden for kristendommen, men så sandelig også andre religioner. Desuden er det ikke nogen nyhed, at Kierkegaard har vakt interesse langt uden

for kristendommen, især i den eksistentielle filosofi, men også langt uden for den kristne kulturkreds, ikke mindst i fjernøsten. Noget tyder på, at Kierkegaard med sine tanker er i stand til at udtrykke kristendommen i en sådan form, at den også rammer noget, som er universelt, samtidig med at den er meget bidende i sin kritik af visse former for religion, inklusiv den kristne.

Vi kan derfor med stor glæde præsentere en række meget forskellige indfaldsvinkler på Kierkegaard. Foruden en generel introduktion til hans tanker, der kan klæde læserne godt på til de andre artikler, så kan I møde to personer, der med udgangspunkt i hhv. Moon-bevægelsen og Sai Baba har gjort et afgørende bekendtskab med kristendommen via Kierkegaard. I næste nummer af magasinet IKON kan I desuden læse endnu en beretning, der desværre ikke var plads til i dette nummer (læs en intro på side 9). Dertil kommer et interview af Kierkegaard-forsker Leif Bork Hansen, der i mødet med flygtninge fra andre kulturer og religioner har fået udvidet sit syn på Kierkegaard. Og hvis man skulle være i tvivl om Kierkegaards relevans i religionsmødet, kan man læse de tre artikler, der knytter Kierkegaard an til hhv. zenbuddhisme, islam og ledelse. Og til allersidst kan I læse en anmeldelse af den nye bog om Kierkegaards syn på jøder.

En fantastisk spændende og farverig palet! God læsning!

En introduktion til Søren Kierkegaard

Hvis man har prøvet at tale om tro med en anden, som ikke har gehør for en åndelig eller religiøs dimension i tilværelsen, så kender man nok også til, at det kan være virkelig svært at gøre rede for, hvorfor man selv er troende. Hvad er det så for erfaringer og fænomener i tilværelsen, man kan tage afsæt i, som den anden i det mindste kan have forståelse for, at man kan tyde eller tolke religiøst?

Af CARSTEN ASSENHOLT,
sognepræst

Det er denne vanskelige opgave, som Søren Kierkegaard i væsentlige dele af sit forfatterskab stiller sig selv: At forklare, hvilken rolle tro spiller i og for et menneskes liv. Det er det aspekt i Søren Kierkegaards forfatterskab, som jeg i denne introduktion vil fokusere på, selvom der selvfølgelig også kunne siges meget andet.

Kierkegaards forfatterskab

I Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed fra 1849 gør Kierkegaard status over sit hidtidige forfatterskab, og her skriver han: ”Dette lille Skrifts Indhold er da: hvad jeg som Forfatter i Sandhed er, at jeg er og var religiøs Forfatter, at hele min Forfatter-Virksomhed forholder sig til Christendommen, til det Problem: at blive Christen.”¹ Kierkegaard har forsøgt at løse det ”problem” ud fra to forskellige tilgange. Dels har han skrevet sine religiøse eller opbyggelige skrifter i sit eget navn. Det er bl.a. alle hans forskellige Opbyggelige Taler og Kjerlighedens Gjerninger fra 1847. Denne del af Kierkegaards forfatterskab er den nemmeste at gå til, hvis man altså vel at mærke er indforstået med en kristen tankegang. Dels skriver Kierkegaard en lang række skrifter, som han selv kalder for sine æstetiske skrifter. De er alle skrevet under en række pseudonymer som bl.a. Johannes de Silentio, Johannes Climacus, Vigilius Haufniensis og Anti-Climacus,

som hver især har deres egen underfundige betydning. De forskellige pseudonymer har forskellige syn på Kierkegaards grundlæggende ærinde, og man må hele tiden holde sig for øje: Er det nu Kierkegaard selv, der mener det her, eller er det alene hans pseudonym? Her findes noget af forklaringen på, hvorfor det er så vanskeligt at læse Kierkegaard, men som læser skal man også vænne sig til, at sproget er gammeldags, og at refleksionsniveauet i visse af Kierkegaards skrifter kræver rigtigt meget af sin mand eller kvinde. Det er dog værd at tage livtag med Kierkegaard trods alle vanskeligheder, for i ham finder man – tror jeg – en af de mest gennemreflekterede og vise samtalepartnere om det at være menneske.

Det kan måske virke unødigt mystificerende og forvirrende med de forskellige pseudonymer og forfatteridentiteter, men de tjener altså til, at Kierkegaard kan imødekomme og få mennesker i tale, som ikke umiddelbart deler hans syn på, hvad det vil sige at være kristen eller religiøs. Som Kierkegaard selv skriver det i Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed, så handler det om: ”At man, naar det i Sandhed skal lykkes En at føre et andet Menneske hen til et bestemt Sted, først og fremmest maa passe paa at finde ham der, hvor han er, og begynder der.”²

Direkte og indirekte meddelelser

Som en læseanvisning til det øvrige forfatterskab, så ønsker Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed at blive læst på en anden måde end forfatterskabets hidtidige tekster – som en form for meta-tekst til de andre skrifter. Af skriftets undertitel fremgår det, at det er *En ligefrem Meddelelse, Rapport til Historien*. Modsætningen til en ligefrem eller en direkte meddelelse er jo en meddelelse, der ikke er ligefrem eller

ikke er direkte; altså en indirekte meddelelse. Kierkegaard gør sig mange overvejelser om, hvordan man kan meddele etiske og etisk-religiøse sandheder til et andet menneske³. Den slags sandheder kan ét menneske ifølge Kierkegaard nemlig ikke meddele et andet menneske på en ligefrem eller direkte måde, så det andet menneske uden videre kan overtage dem som sine egne. Prøv bare igen at tænke på samtaler, som du selv har haft med andre mennesker om tro og overbevisning: Du overtager ikke uden videre den andens tro eller overbevisning som din egen, ligesom den anden heller ikke uden videre overtager det, der er sandheden for dig.

Mange former for sandheder kan vi uden problemer meddele til hinanden direkte og uden videre overtage fra hinanden: ”Det regner udenfor!” eller ”7 gange 17 er 119!” Men der er en særlig ”dialektik” (et samspil eller en dialogisk struktur), som Kierkegaard udtrykker det, når evige etiske og etisk-religiøse sandheder skal meddeles til et menneske. Dem kan jeg kun modtage som sandheder, ved at jeg gør dem til sandheder og udlever dem i mit liv – eller som Kierkegaard udtrykker det: et menneske må genskabe dem ved selvvirksomhed i sit eget liv.

Etiske og etisk-religiøse sandheder kan ifølge Kierkegaard alene meddeles indirekte ved at stille modtageren over for et valg af to modsatrettede påstande. Ifølge Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed er det pseudonyme forfatterskab én lang indirekte meddelelse, der vil anspore mennesker til selv at foretage et valg. Det kan lyde indviklet, men indirekte meddelelser kender vi også fra Jesu lignelser. Tænk bare på den lovkyndige, der vil vide, hvem hans næste er – hvorefter Jesus fortæller ham lignelsen om den barmhjertige samaritaner og beder ham sige, hvem der var en næste for den mand, der blev overfaldet af røvere.

At være og blive sig selv

Hvad er det så for et valg, som Kierkegaard ønsker at sætte sin læser i? Ja, det er ikke et valg mellem forskellige alternativer – om jeg enten skal gøre det ene eller det andet i en bestemt situation. Kierkegaard ønsker, at læseren skal vælge eller overtage sig selv. Og hvad betyder det så?

Her må vi se nærmere på Kierkegaards forståelse af, hvad et menneske er, og hvad der kendetegner et menneskes tilværelse, dets eksistens. Kierkegaard beskriver et sted tilværelsen eller eksistensen ud fra den græske myte om guden Eros. Eros var som barn af gudinden Armod og guden Rigdom en syntese af sine forældres modsatrettede væsner: Derfor var Eros altid fattig, skønt han alle dage stræbte efter rigdom-

Søren Aabye Kierkegaard blev født i 1813 i København. Han blev student i 1830, læste teologi og blev magister i 1841. Han levede af en arv efter sin far, og han skrev og udgav en lang række bøger, indtil han døde som kun 42-årig i 1855. Tre gange i sit liv rejste Søren Kierkegaard til Berlin, men ellers var han aldrig uden for Danmarks grænser og boede hele livet i København.

Sammenhængen mellem liv og skrift er faktisk meget mere spændende hos Søren Kierkegaard, end de ydre biografiske data lader ane, og et anbefalelsesværdigt værk er her Joakim Garffs SAK. *Søren Aabye Kierkegaard. En biografi.*

men. Et menneskes tilværelse eller eksistens er ifølge Kierkegaard som ”hiint Barn, som er avlet af det Uendelige og det Endelige, det Evige og det Timelige, og derfor bestandigt stræbende.”⁴

Et menneske er for Kierkegaard en syntese af det uendelige og det endelige, eller som Kierkegaard også skriver andre steder: en syntese mellem sjæl og legeme, eller mellem fri-

hed og nødvendighed⁵, men det er først, når et menneske forholder sig til sig selv som en syntese, at han eller hun bliver et selv eller bliver ånd. Ånd er altså for Kierkegaard, at mennesket forholder sig til sig selv som en syntese af to.

For Kierkegaard er opgaven at vælge eller overtage sig selv – eller overtage sit konkrete selv på de vilkår, som nu er blevet én til del her i livet. Ordet ’konkret’ kommer af det latinske ord for ’at vokse sammen’, og opgaven er altså, at jeg skal høre og tage evighedens krav eller fordringer på mig her i timeligheden – altså lige præcis nu og her i mit endelige liv, som på så mange måder er defineret og bestemt af nødvendigheder og begrænsninger, som jeg ikke selv er herre over og måske kunne ønske mig anderledes. Det handler om at løse ”den store Gaade, at leve i Evigheden og dog høre Stueuhret slaae...”⁶

Når jeg vælger mig selv og overtager min tilværelse som det sted, hvor jeg skal høre og tage evighedens krav og fordringer på mig, så vælger jeg mig selv i min evige gyldighed, som Kierkegaard udtrykker det.⁷ Det er et valg, der skal gøres livet igennem. Jeg skal livet igennem igen og igen blive eller vorde mig selv, men i valget og overtagelsen af mig selv får jeg altså lov til at forstå mit liv – som ellers i forhold til alle andre parametre måske kan være mere eller mindre vellykket og interessant – som et liv med en evig gyldighed.

Fortvivlelse og tro

”Selvet er den bevidste Synthese af Uendelighed og Endelighed, der forholder sig til sig selv, hvis Opgave er at vorde sig selv, hvilket kun lader sig gøre ved forholdet til Gud. Men at vorde sig selv er at vorde concret. Men at vorde concret er hverken at blive endelig eller uendelig, thi det der skal vorde concret er jo en Synthese. Udviklingen maa altsaa bestaae i uendeligt at komme bort fra sig selv i Uendeliggjørelsen af Selvet, og i uendeligt at komme tilbage til sig selv i Endeliggjørelsen.”⁸

Når et menneske ikke overtager eller vælger sit konkrete selv som det sted, hvor det skal høre evighedens fordring, så er det menneske ifølge Kierkegaard fortvivlet. I bogen Sygdommen til Døden bestemmes fortvivlelsen som det misforhold eller den sygdom i selvforholdet, at et menneske ikke forholder sig til selv som en syntese. Men selv når et menneske er bevidst om sig selv som et forhold, der forholder sig til sig selv og til noget evigt – selv når et menneske er blevet ånd, så er det ikke frelst fra at kunne fortvivle, ifølge Kierkegaard. Et menneske kan nemlig også fortvivlet ikke ville være sig selv, eller fortvivlet ville være sig selv, hvilket egentlig er to sider af den samme sag: Jeg vil kun være mig selv i en helt bestemt udgave af mig selv, og jeg nægter at lade min selvopfattelse korrigeres eller vejlede af andre eller af de nødvendigheder, der også er bestemmende for mit liv. En sådan fortvivlet kan være den ulykkeligt forelskede, der fortvivlet ikke vil være sig selv, hvis han eller hun ikke kan være sammen med den elskede; eller den, der er blevet syg og fortvivlet kun vil være sig selv som den, der er rask.

Hvis et menneske skal kureres for den sygdom i selvet, som fortvivlelsen er, så kan det ifølge Kierkegaard alene ske i kraft af troen, som altså alene kan forkyndes indirekte – og derfor kan Kierkegaards egne ligefremme og direkte beskrivelser af troen måske også forekomme næsten indholdsløse

og måske også meningsløse. Men så meget kan der i hvert fald siges om troen hos Kierkegaard, at troens modsætning ikke er vantro – altså en forkert forestilling om, hvad troen er som lære. For Kierkegaard er troen det at tro på mulighed – og dermed er troens modsætning fortvivlelse.

”I Almindelighed veed et Menneske ikke Andet, end at Dette og Dette forhaabentligen, formodentligen o.s.v. ikke vil hænde ham. Hænder det ham saa, saa gaaer han under. Den Dumdristige styrter sig i Fare, hvis Mulighed ogsaa kan være den og den; og hænder den ham saa, saa fortvivler han og gaaer under. Den Troende seer og forstaaer menneskelig talt sin Undergang (i hvad der er hændt ham, eller i hvad han har vovet), men han troer. Derfor gaaer han ikke under. Han henstiller det ganske til Gud, hvorledes han skal hjælpes, men han troer, at for Gud er Alt muligt. At troe sin Undergang er umuligt. At forstaae, at det menneskeligt er hans Undergang, og saa dog troe på Mulighed, er at troe.”⁹

Eksistens-modsigelse og eksistens-meddelelse

Det er for Kierkegaard en umulig tanke for den menneskelige forstand, at den evige Gud bliver menneske i tiden i Jesus Kristus, sådan som kristendommen forkynnder det. Derfor er kristendommen med Kierkegaards ord et ”absolut paradoks” – altså et udsagn eller en fortælling, som er ab-

Foto: Did190, sxc.hu.

”

I valget og overtagelsen af mig selv får jeg altså lov til at forstå mit liv som et liv med en evig gyldighed

surd for forstanden. Derfor gælder det ifølge Kierkegaard: ”Christendommen er nu ingen Lære, men udtrykker en Eksistents-Modsigelse og en Eksistents-Meddelelse.”¹⁰

Paradokset kan kun gribes i troens lidenskab, og troen beskrives da også hos Kierkegaard som et eksistentielt vove-stykke: ”Uden Risiko ingen Tro. Tro er netop Modsigelsen mellem Inderlighedens uendelige Lidenskab og den objektive Uvished. Kan jeg objektivt gribe Gud, saa troer jeg ikke, men netop fordi jeg ikke kan det, derfor maa jeg troe; og vil jeg bevare mig i Troen, maa jeg bestandig passe paa, at jeg fastholder den objektive Uvished, at jeg i den objektive Uvished er ”paa de 70,000 Favne Vand”, og dog troer.”¹¹

At tale med mennesker med en anden tro

Kierkegaards forfatterskab er naturligt nok rettet til hans egen samtid. Her var en multikulturel og multireligiøs virkelighed ikke en aktuel problemstilling. Kierkegaard så det som sin opgave at gøre sin samtid opmærksom på, at bare fordi et menneske var vokset op i en kristen tradition eller kultur – i ”Christenheden”, som Kierkegaard udtrykker det – så var og blev det ikke per automatik kristen.

Sand kristendom handler for Kierkegaard altså hverken om at høre til i en tradition eller tilegne sig en objektiv viden eller et sæt af retningslinjer eller dogmer. Følgende strøtanke tyder på, at det ikke alene er udgangspunktet for enhver sand kristen tro, men for enhver religiøs overbevisning eller tro, at den bør udtrykke en eksistensmeddelelse:

”Dersom En, der lever midt i Christendommen, gaar op i Guds Huus, i den sande Guds Huus, med den sande Forestilling om Gud i Viden, og nu beder, men beder i Usand-

hed; og naar En lever i et afguderisk Land, men beder med Uendelighedens hele Lidenskab, skjøndt hans Øie hviler paa en Afguds Billede: hvor er saa mest Sandhed? Den Ene beder i Sandhed til Gud, skjønt han tilbeder en Afgud; den anden beder i Usandhed til den Sande Gud, og tilbeder derfor i Sandhed en Afgud.”¹²

Selvom Kierkegaard mig bekendt ikke mere systematisk har gennemtænkt, hvordan en samtale med mennesker af en religiøs ikke-kristen overbevisning skulle foregå, ja, så tror jeg, at han ville bestræbe sig på at møde et sådan menneske på samme måde som sin samtids mennesker: dér, hvor de er. Også her – tror jeg – ville hans udgangspunkt være, at etiske og etisk-religiøse sandheder alene kan meddeles til et menneske, hvis det menneske i frihed får lov til at genskabe dem ved selvvirksomhed og på den måde gøre dem til sandheder i sit eget liv.

NOTER

¹ Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed, bind 18, s. 81.

² Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed, bind 18 s. 96.

³ Søren Kierkegaards Papirer, 2. udg, VIII-2 B 79-89:

”Den Ethiske og den Ethisk-Religieuse Meddelelses Dialektik”.

⁴ Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift bind 9, s. 79.

⁵ Se evt. Sygdommen til Døden, bind 15, s.73.

⁶ Enten-Eller II, bind 3, s. 131.

⁷ Enten-Eller II, bind 3, s. 196.

⁸ Se evt. Sygdommen til Døden, bind 15, s.87.

⁹ Sygdommen til Døden, bind 15, s.96.

¹⁰ Se evt. nærmere i Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift, bind 10, s. 75f.

¹¹ Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift, bind 9, s. 179.

¹² Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift, bind 9, s. 167.

Mig og Kierkegaard

I det følgende kan I læse tre personlige beretninger om, hvad Kierkegaard har betydet. I manges optik er Kierkegaard kun interessant for akademikere, der godt kan lide at nørde med svære begreber, som for de fleste er ubegribelige og ikke mindst meget verdensfjerne. Men her får vi et indblik i, hvilke helt konkrete konsekvenser mødet med Kierkegaard kan få. For Martin Herbst blev det et af de afgørende skridt ud af Moon-bevægelsen. For Line Haahr blev mødet med Kierkegaard til den øjenåbner, der én gang for alle ændrede hendes verdensbillede, der indtil da havde været præget af Sai Baba, karma og reinkarnation. For præsten Leif Bork Hansen, der har forsket i Kierkegaard, har Kierkegaard altid betydet meget, men mødet med flygtninge, som han har hjulpet med at skjule, har været medvirkende til, at Kierkegaards tanker har fået nye dimensioner. Kierkegaards tanker er for Leif Bork Hansen blevet afgørende for, hvordan han møder dem, der er anderledes, både kulturelt og religiøst.

Med Kierkegaard i hvalfiskens bug

I næste nummer af magasinet IKON kan I læse den gribende beretning om Vibeke Foghs liv. Nu, i sit livs efterår, kigger hun tilbage og ser, hvordan Kierkegaard løber som en rød tråd igennem hendes liv, der har budt på mange forskelligartede erfaringer, blandt andet gentagne besøg på Vækstcentret med Jes Berthelsen.

Forført af Kierkegaard

I 1996 ankom jeg til Amerika med min hustru og vores fire børn. Jeg var fuld af forventninger og lykkelig over at kunne tilbringe de næste tre år med at studere ved Moon-bevægelsens teologiske fakultet, Barrytown, der lå ved Hudson-floden i naturskønne omgivelser. Efter studierne var det min plan at tage tilbage til Europa og overtage en central lederposition dér. Så jeg var fyldt til bristepunktet med optimisme, videbegærlighed og ambition.

Af MARTINHERBST
præst og forfatter

Men ikke så snart havde jeg sat min fod på amerikansk jord, før himlens sluser åbnede sig, og Gud lod det regne ned over mig med den ene ulyksalige erkendelse efter den anden. Kort sagt opdagede jeg – som man så rammende udtrykker det med et amerikansk ordsprog – at 'fiskens

stank kommer fra hovedet, ikke fra halen.' Det gik op for mig, at det var selve ledelsen og læren, det var galt med og ikke kun medlemmernes arbejdsindsats. Til min store fortvivelse måtte jeg erkende, at det, som jeg havde troet var hovedvejen til himmelen, nu viste sig at være brolagt med åndelig dovenskab, arrogance og frygt, og at problemet udgik fra fiskens hoved, Moon selv.

”For mig betød bruddet med Moon min totale ruin”

For mig betød bruddet med Moon min totale ruin. Men i ruiner er der sprækker, og gennem sprækker kan lyset trænge ind. Det gjorde det på en meget tydelig måde i mit møde med Søren Kierkegaard. Jeg begyndte at læse hans værker, mest af alt for at komme til klarhed over, hvad jeg selv havde overset i den kristne tradition. Jeg blev draget, ja vel nærmest forført, af hans inderlighed, skarpsindighed og dybde og frem af alt af hans hudløse ærlighed over for den menneskelige virkelighed, selv når den viser sig fra sin værste side.

At blive bedraget

Det var nu ikke fordi, jeg forstod alt, hvad jeg læste. Så langt fra. Faktisk er jeg ret overbevist om, at jeg misforstod det meste! Men underligt nok blev mine forvirringer befordrende for en dybere erkendelse. For i forsøget på at hitte ud af, hvad manden i grunden mente, blev jeg tvunget til at skifte ståsted. Jeg blev, om man så må sige, kastet frem og tilbage mellem det ene synspunkt efter det andet, indtil jeg til sidst mistede orienteringen og blev kastet tilbage på mig selv! Netop i denne bevægelse blev jeg bevidst om, at der til syvende og sidst kun er én, der har ansvaret for mit liv, og det er mig selv. Nok var jeg blevet bedraget af Moon, men grunden til, at det overhovedet kunne ske var, at jeg havde ladet det ske. Bedraget viste sig dybest set at være et selvbedrag. Denne erkendelse var i al sin hårdhed forløsende. For nu kunne jeg bruge mine ressourcer på at ransage mig selv i stedet for at anklage Moon og bevægelsen. I Kjerlighedens Gjerninger, påpeger Kierkegaard netop, at det egentlige problem ikke så meget består i, at man bliver bedraget af andre, men i at man bedrager sig selv:

”At bedrage sig selv for Kjerlighed er det forfærdeligste, er et evigt Tab, for hvilket der ingen Erstatning er hverken i Tid eller i Evighed. Thi naar ellers, hvor forskellig den end kan være, Talen er om at bedrages i Forhold til Kjerlighed, da forholder den Bedragne sig dog til Kjerlighed, og Bedraget er kun, at den ikke var der, hvor den meentes at være; men den Selvbedragne har lukket sig selv ude og lukker sig selv ude fra Kjerlighed.”¹

Denne passage gav megen mening for mig. Jeg havde givet mit hjerte til Moon i troen på, at han var min Sande Far og selve kærlighedens centrum. Jeg havde elsket, men opdaget, at kærligheden slet ikke var dér, hvor jeg havde troet, at den var. Nu var fristelsen, at jeg helt opgav. Opgav alt det med at elske Gud og andre, fordi jeg var blevet så såret og misbrugt. Men hvis jeg gav efter for den fristelse, ville jeg så ikke gå ud af det hele med et evigt tab? Et tab, der var større, end

hvis jeg var blevet i bevægelsen og havde fortsat med at elske, hvor fejlagtig genstanden for min kærlighed end havde været? Men nej, således må det hele ikke ende. Så sandt Gud er kærlighed, er der ingen undskyldning for ikke at elske og tilgive. Så op igen, Martin, og fortsæt du blot med at elske Gud og andre, også Moon, men nu på den rigtige måde!

Det paradoksale

Noget andet, der fascinerede mig, var Kierkegaards sans for det paradoksale. Gang på gang påpeger han, hvorledes det modsætningsfyldte er vævet ind i den menneskelige tilværelses grundstruktur. Ofte sker det med en sproglig elegance, der næsten får en til at glemme, hvor alvorligt det er. Som i følgende passage, der optræder hen imod slutningen af Kjerlighedens Gjerninger:

”Saaledes er Gud Opdrageren, hans Kjerlighed er den største Mildhed og den største Strenghed. Det er som i Naturens Forhold, hvor Tyngden tillige er Letheden. Himmelleget svæver let i det Uendelige – ved Tyngden; men kommer det ud af sine Bane, bliver det altfor let, saa bliver Letheden Tyngden, og det falder tungt – ved Letheden. Saaledes er Guds Strenghed i den Kjerlige og Ydmyge Mildhed, men i den Haardhjertede er hans Mildhed Strenghed.”²

”Bedraget viste sig dybest set at være et selvbedrag”

Som sagt er der mere og andet på færde her end retorisk snilde. Ligesom Guds kærlighed er paradoksal, således er menneskets. Det bliver klart, når man reflekterer over kærlighedsbuddet. For kærlighed indebærer, som der står skrevet, at man skal elske, men kun når man elsker, fordi man ikke længere skal, er det kærlighed i ordets egentlige forstand. Det er modsætningsfyldt, men det giver god mening.

For mig indebar erkendelsen af tilværelsens paradoksalt, at jeg i endnu højere grad kunne se det problematiske i Moon-Bevægelsens lære. I alle de år jeg havde været medlem, havde jeg altid været stolt af dens uovervindelige, logiske forklaringer på alt mellem himmel og jord. Nu viste det sig, at dens styrke var dens svaghed, og med egne øjne kunne jeg se, hvorledes de fantastiske systemer strandede på virkelighedens kyst. Det mindede mig om en passage fra Sygdommen til Døden:

”En Tænkter opfører en uhyre Bygning, et System, et hele Tilværelsen og Verdenshistorien o.s.v. omfattende System – og betragter man hans personlige Liv, saa opdager man til sin Forbauselse dette Forfærdelige og Latterlige, at han selv ikke personligen beboer dette uhyre, høithvælvende Pallads, men en Ladebygning ved Siden af, eller et Hundehuus, eller i det Høieste Portnerleiligheden. Vilde man tillade sig med

et eneste Ord at gjøre opmærksom paa denne Modsigelse, saa vilde han blive fornærmet. Thi at være i en Vildfarelse frygter han ikke, naar han blot faaer Systemet færdigt – ved Hjælp af at være i en Vildfarelse.”³

”Nu forstod jeg, at fortabelsen ikke består i at stille angstprovokerende spørgsmål, men i at lade være!”

Angstens velsignelse

For det tredje fik jeg et anderledes forhold til angst. I sekter er man altid behersket af en frygt for at stille kritiske spørgsmål mod bevægelsens leder og lære. Det skyldes igen, at man er bange for at miste sin egen status, velsignelse eller frelse. På denne måde undgår man angsten og angstprovokerende spørgsmål. Men i mødet med Kierkegaard opdagede jeg, hvad jeg vil kalde angstens velsignelse. Eller som det udtrykkes i Begrebet Angest:

”Man har i et af Grims Eventyr en Fortælling om en Unger-svend, der gik ud paa Eventyr for at lære at ængstes. Vi ville lade hiin Eventyrer gaae sin Gang, uden at bekymre os om, hvorvidt han paa sin Vei traf det Forfærdelige. Derimod vil jeg sige, at dette er et Eventyr, som ethvert Menneske har at bestaae, at lære at ængstes, for at han ikke enten skal fortabes ved aldrig at have været angest, eller ved at synke i Angesten.”⁴

Nu forstod jeg, at fortabelsen ikke består i at stille angstprovokerende spørgsmål, men i at lade være! I stedet for at betragte angsten som min fjende, allierede jeg mig med den, tog den ved hånden, og blev på en forunderlig måde ført til en dybere forståelse af, hvem jeg er, og hvad Gud er for mig.

At komme ned på jorden

Sluttelig vil jeg nævne, at Kierkegaard hjalp mig med at komme ned på jorden. I Moon-Bevægelsen havde jeg lært, at vi selv skulle bygge Himmeriget ved at stifte syndfri familier, og at ethvert menneske skal udvikle sin kærlighed igennem forskellige stadier opad mod stadig større renhed og fuldkommenhed. I læsningen af Kierkegaard blev det klart for mig, at kærlighedens retning ikke er opad mod himmelen i et elitært fællesskab af ligesindede, men nedad mod jorden med alt, hvad det indebærer. Det bliver meget smukt udtrykt i følgende passage fra Kjerlighedens Gjerninger, som taler for sig selv og derfor skal have det sidste ord i denne sammenhæng:

Øverst: Martin Herbst sammen med sin kone lige efter deres velsignelse ved et bunkebryllup i Korea. Nederst: Martin Herbst sammen med Moon på Unification Theological Seminary i Amerika. Privatfotos.

”Ak, men selv den viseste og sindrigste blot menneskelige Opfattelse af Kjerlighed er dog noget høitflyvende, noget svævende; den christelige Kjerlighed derimod stiger fra Himlen ned til Jorden. Retningen er saaledes den modsatte. Den christelige Kjerlighed skal ikke svinge sig til Himlen, thi den kommer fra Himlen og med Himlen; den stiger ned og naaer derved det, at elske det samme Menneske i alle Forandringer, fordi den seer det samme Menneske i alle Forandringerne. Den blot menneskelige Kjerlighed er bestandig i færd med ligesom at flyve bort efter, eller flyve bort med den Elskedes Fuldkommenheder. Vi sige om en Forfører, at han stjæler en Piges Hjerter; men om al blot menneskelig Kjerlighed, selv naar den er skjønnest, maa man sige, at der er lidt Tyvagtigt ved den, at den dog stjæler den Elskedes Fuldkommenheder, medens den christelige Kjerlighed skjenker den Elskede alle hans Ufuldkommenheder og Svagheder, og i alle hans Fordringer bliver hos ham, elskende det Menneske, den seer.”⁵

NOTER

¹ Søren Kierkegaard, Kjerlighedens Gjerninger, Søren Kierkegaards Skrifter Bind 9, Søren Kierkegaard Forskningscenter, Gads Forlag, 2004, s. 14.

Søren Kierkegaards Skrifter er herefter forkortet til SKS.

² Søren Kierkegaard, Kjerlighedens Gjerninger, SKS 9, s. 370-71.

³ Søren Kierkegaard, Sygdommen til Døden, SKS 11, s. 158-59.

⁴ Søren Kierkegaard, Begrebet Angst, SKS 4, s. 454.

⁵ Søren Kierkegaard, 'Kjerlighedens Gjerninger', SKS 9, s. 173.

Da tæppet blev revet væk

Sathya, Dharma, Shanti, Prema, Ahimsa – eller sandhed, ret færd, fred, kærlighed og ikke-vold. 'Om.' Sådan skrev jeg kunstnerisk med sølvtusch på et stykke papir, da jeg som 10-årig lige var kommet hjem fra et sommerkursus afholdt af Sai Baba organisationen, mit første møde med Sai Baba og hans lære.

Af LINE ANDREA BØNDING, sognepræst

Inde i stuen ved siden af havde min mor gæster: Den clairvoyante, Inger Schiøtt, og en ledsager. Jeg husker, hvordan jeg gik ind og viste dem det, jeg havde skrevet – jeg var så stolt og følte, at jeg havde fået fat i noget særligt, i en dybere visdom, og at det gjorde mig til noget særligt... min mor og hendes gæster bekræftede mig med deres kommentarer og gestik.

Sathya, Dharma, Shanti, Prema, Ahimsa – de fem menneskelige værdier. Det havde jeg lært på sommerkurset, og det kom til at sætte dagsordenen for mit liv de kommende 12 år – ja, vel egentlig helt indtil nu, dog i et andet lys de senere år.

Sai Baba siger

Sai Baba siger: Begynd med at leve i sandhed; når du kan det, så følger de andre værdier med helt af sig selv: Lever du i sandheden, er din færd i livet ret, og så lever du også et fredfyldt liv, et kærligt og ikke-voldeligt liv. Sai Baba siger, eller endnu bedre: Baba siger! Sai Baba siger meget, som kan citeres. Og disse ord: 'Baba siger' – kan jeg huske, vi brugte meget ofte, når vi talte sammen i Sai Baba centeret.

Efter sommerkurset blev jeg knyttet til Sai Baba centeret i Odense, hvor vi jævnligt mødtes for at se film om Sai Baba, læse hans taler og synge bhajans, dvs. messende lovsange på sanskrit, som jeg virkelig elskede at synge – ja, det hænder stadig, at jeg bryder ud i lovsang på sanskrit under bruseren. Jeg deltog også i forskellige kurser, der handlede om,

hvordan man blev en god 'Sai-arbejder'. Meditation og gentagelse af guds navne igen og igen var vejen til oplysning i tidligere æraer. *Seva*, var tjeneste, og det at tjene andre var denne æras vej til oplysning. Der blev ikke stillet så store krav til mig om engagement i *Seva*, da jeg ikke var så gammel – men kravet om et bestemt antal timer blev dét, der fik min mor, som var alene med to børn, til at stoppe i Sai Baba organisationen. Det var for omfattende for hende og føltes som overgreb på hendes råderet over sit eget liv. *Seva* fyldte kun lidt i mit liv. Jeg og en jævnaldrende og vores lærer ud i Sai Babas lære tog ud og sang på plejehjem engang imellem for at glæde de ældre der. Men det var også det.

"Jeg var helt sikker på, at jeg aldrig ville blive kristen på den kedelige og grå måde, sådan som de kristne efter min mening var"

Mig og Sai Baba

Men Sai Baba og hans lære fyldte stort set alt i mit liv. Han er Gud, siger han. Det er vi alle. Men forskellen på ham og os andre, er, at han ved det. Han er en inkarnation af det guddommelige, som er kommet her for at få menneskeheden tilbage på den rette vej. Jeg var vegetar, drak ikke alkohol, jeg mediterede tidligt om morgenen – og det havde alt sammen store konsekvenser for mit sociale liv med jævnaldrende, som ikke var særlig aktivt.

Om eller Aum, det vigtigste mantra i hinduismen. Foto: iStock.

Jeg var i Indien tre gange, som 14, 16 og 18-årig, og fulgte det daglige liv i Sai Babas ashram. Det var ikke udelukkende idyllisk, tværtimod. I kampen mod egoet blev mennesker meget egoistiske; psykisk svage mennesker blev underlige eller syge. Og når nogen stillede spørgsmål stegn ved det hele, så fik jeg det dårligt. Det kunne jeg ikke lide.

Mig og Sai Baba, Sai Baba og mig. Det er utroligt, så tæt et forhold man kan have til et billede af sin guru. Og det er utroligt, så langt væk denne guru kan være, når man sidder sammen med 5-10.000 andre, som også er helt vilde med at opleve, at han kaster sit blik på en, ser en i øjnene, tager et brev, materialiserer *vibuthi* (hellig aske, red.) til en eller måske endda en ring... for det må der jo være en mening med,

det gør en til noget. Og det er næsten ikke til at bære, at der skulle være en mening med, at han ikke ser en.

Sai Baba siger: Begynd med sandheden. Det gjorde jeg. Og stødte straks hovedet mod en mur. For at leve i overensstemmelse med denne absolutte værdi er... fuldstændig absurd. Det vil jo sige sandheden ned i den mindste detalje. En kæmpe overanstrengelse. Når jeg ser tilbage på det, så må jeg være blevet lidt underlig af denne evindelige stræben efter at blive noget absolut. Jeg husker en dag, hvor jeg gik i byen og ikke kunne finde ud af, om jeg skulle se på folk eller lade være, og hvor jeg skulle placere mig i forhold til dem, jeg gik forbi. Parallelforskudt fra virkeligheden.

”

Alt, jeg tidligere havde troet på og orienteret mig efter, betød nu intet eller var meningsløst - og det tog mig år at finde fodfæstet igen

Teologistudiet

Sai Baba siger også: Hvis du er kristen, så bliv en bedre kristen. Hvis du er muslim, så bliv en bedre muslim, hvis du er hindu, så... Disse ord blev anledningen til at jeg søgte ind på teologi 'for at lære min egen kulturs religion bedre at kende' - som jeg sagde, når nogen spurgte. Jeg var helt sikker på, at jeg aldrig ville blive kristen på den kedelige og grå måde, sådan som de kristne efter min mening var. Jeg var også sikker på, at jeg altid ville tro på karma og reinkarnation, teologi eller ej. Jeg var helt sikker på, at jeg skulle høre om kirkemøder, hvor alle disse sandheder var blevet slettet og skjult for almindelige mennesker.

Hvad jeg ikke anede, var, at det at læse teologi skulle betyde sådan en omvæltning i mit liv. Den første tid forstod jeg ikke noget. Jeg kom med hele mit begrebsapparat inspireret af hinduismen og forsøgte at få det, jeg nu læste, til at passe ind i det. Det gik op for mig, at hvis jeg ville lære noget nyt, så måtte jeg lade de tekster, jeg læste, tale til mig, jeg måtte se og høre, hvad de ville sige - uanset om jeg var enig eller ej. Ellers ville jeg aldrig komme igennem studiet, endsize bestå en eksamen.

Mødt af Kierkegaard

Denne ændrede tilgang betød også, at jeg lyttede, da Arne Grøn underviste i Kierkegaards 'Philosophiske Smuler' i etik og religionsfilosofi. Her tog Kierkegaard udgangspunkt i det, jeg kom fra - jeg blev mødt i denne bog.

Bogens A-del tager udgangspunkt i den sokratiske tanke, at mennesket har sandheden i sig. At man med visse metoder kan finde sandheden frem i et menneske. I Bogens B-del spørger Kierkegaard så: Men hvad, hvis det ikke er sandt? Hvad nu, hvis mennesket er i usandheden og sandheden er noget, der kommer til det udefra? Og det spinder han så en hel del over, idet han 'genopfinder' kristendommen...

Bogens A-del illustrerede den teori, som jeg troede på. Bogens B-del illustrerede den virkelighed, jeg oplevede. Jo mere jeg forsøgte at være sandheden, jo større blev løggen. Det at læse 'Philosophiske Smuler' blev meget mere end det at læse en bog og forstå Kierkegaards anliggende her. Brik-

kerne faldt på plads for mig, det var en henvendelse - jeg kunne ikke finde ud af at være sandhedens perfektion, men det skulle jeg heller ikke. Sikken lettelse. Jeg blev et ton lettere.

Sai Baba og Kristus

Min Sai Baba-tro vakte min religiøsitet, men gav mig ingen grund at stå på i livet sammen med andre mennesker. Hvad der var rigtigt og forkert, var i alt for høj grad op til mig og min indsigt. Min Kristustro, kvaliteten af denne, måles i høj grad af mit forhold til andre mennesker - hvis mennesker er i vejen for min åndelige udvikling, er der ikke tale om Kristustro. Selvom om min tro på Kristus er en personlig tro, en samtale og har sæde i hjertet, så er det ikke længere i mig selv, jeg skal finde, hvad der er rigtigt og forkert. Jeg har noget at læne mig op af, en klippe, fast grund - som inspirerer og fordrer kreativitet og fantasi.

”Jeg kunne ikke finde ud af at være sandhedens perfektion, men det skulle jeg heller ikke. Sikken lettelse. Jeg blev et ton lettere”

Førhen lå målet, selverkendelsen, erkendelsen af Gud i mig, oplysningen et sted ude i fremtiden, måske i morgen, måske om et uendeligt antal liv. Nu ligger målet lige her og nu, i dette øjeblik. Min vej til Gud er uendelig lang, mens Guds vej til mig er uendelig kort.

Sådan kom Kierkegaards 'Philosophiske Smuler' til at ændre mit liv helt grundlæggende. Den åbnede et nyt univers og formidlede et møde mellem mig og Jesus Kristus. Jeg var 23 år, da jeg oplevede denne omvendelse. Fra den ene dag til den anden holdt jeg op med at tro på reinkarnation og karma. Jeg begyndte at spise kød igen. Men tæppet var også revet væk under benene på mig, - alt, jeg tidligere havde troet på og orienteret mig efter, betød nu intet eller var meningsløst, og det tog mig år at finde fodfæstet igen.

Bevæges du?

Interview med Leif Bork Hansen: Hvordan hænger Søren Kierkegaard og spiritualitet egentligt sammen? En stormfuld eftermiddag i Kongens Lyngby får jeg et svar i Leif Bork Hansens varme stue. Kierkegaards spiritualitet handler om at træde ud af ordbogens, videnskabens og betragtningens diskurs og ind i en tilegnende, lidenskabelig og handlende position. Leif Bork Hansen er sognepræst og medlem af Søren Kierkegaard Selskabets bestyrelse. Han blev sidst i 1990'erne kendt for at begå civil ulydighed ved at hjælpe afviste serbiske asylansøgere med at gå under jorden.

Af ANNE KRABBE-POULSEN, redaktion

Måske kan det undre eller måske kan det netop ikke undre, at ordet spiritualitet nu også sættes i forbindelse med Danmarks største tænker Søren Kierkegaard. Men hvad er forholdet egentlig mellem tænkning og spiritualitet, når vi taler om Kierkegaard? Er det ikke ofte en tænkningens tilgang, man har til Kierkegaard?

- Jo, man kan godt umiddelbart tro, at tænkningens tilgang til Kierkegaard er den rette, men i dybere forstand så kan Kierkegaard og spiritualitet ikke skilles ad. For Kierkegaard handler det om at blive bevæget. Han har et fantastisk billede på, hvordan man skal læse det Nye Testamente. Det skal læses, som er det et brev fra sin elskede. Og det er noget ganske andet og dybere end at læse det vha. en ordbog. Det er en fantastisk beskrivelse af, hvad spiritualitet betyder for Kierkegaard. Det er netop dér, hvor det personligt betyder noget. Læser vi det som brevet fra en elskede, så læser vi med hjertet og en skærpet opmærksomhed, og skulle der være noget, man ikke forstår eller misforstår, så ved man, det er fra den elskede.

- Kierkegaard gik altid til gudstjeneste hos biskop Mynster, men han var særdeles træt af, at prædikenen altid kun blev til betragtninger i de stille timer. Det slår mig lige, at Desmond Tutu siger, at uanset hvor travlt han har, så skal han have en time hver dag til spiritualitet og fordybelse, hvor han læser det Nye Testamente, eller hvad han nu læser, for hele tiden på

den måde at huske sig selv på, hvad det hele udspringer af, og hvad det er, der holder det hele på plads.

Er spiritualiteten hos Kierkegaard så kun en indadvendt øvelse?

- Nej, absolut ikke. Spiritualiteten har to sider. Den ene side er at fordybe sig i tingene. At jeg ikke kun læser vha. intellektet, dvs. på afstand, men læser det som det personlige, altså at jeg tilegner mig det. Den anden side af spiritualiteten er handling. Kierkegaard siger, at evangeliet aldrig kan siges

i én sætning, men at der altid til evangeliet er eftersætningen eller kontrasætningen: Har du gjort det? Og det er det, der gør, at Kierkegaard og spiritualitet til manges forbavelse i virkeligheden hører sammen.

- For Kierkegaard er fordybelsen ikke en inderlighed uden forbindelse udadtil. Det er han blevet bebrejdet for, men så har man fuldstændigt misforstået ham. Det er en inderlighed, som involverer én selv. En inderlighed, der stiller modspørgsmålet: Har du gjort det? Gud er nådig. Har du vist det? Hvad er det at tro på noget andet end at vise noget? Hvad er det at tro på forsoning andet end at vise forsoning? Det er det, man møder ved både Desmond Tutu og Kierkegaard. Tingene hører sammen på den måde, at jeg sidder og tilegner mig tingene dagligt og netop ud fra tilegnelsen handler.

Den manglende spiritualitet - åndløshed og adskillelse

Kierkegaard kalder den manglende spiritualitet for åndløshed. Han taler om ånd på to måder. Man kan være på vej mod ånd, men man kan også bevæge sig bort fra ånd.

- Og i bevægelse bort fra ånd er Kierkegaard skånselsløs. Det er der, hvor jeg ikke gør mig tanker over det, jeg foretager mig. Hvor jeg er tankeløs i, hvad jeg gør, og ritualerne går i deres tomgang.

Her ser Leif Bork Hansen en spændende parallel til den jødiske politiske tænker Hannah Arendt, hvor netop begrebet tankeløshed er centralt. Arendt følger retssagen mod SS-officer Adolf Eichmann, der var ansvarlig for deportationen af millioner af jøder til udryddelseslejrene. Han er funktionæren, der sidder bag sit skrivebord og tankeløst ekspederer disse sager. Arendt beskriver den banale ondskab som tankeløshed.

”Hvad er det at tro på forsoning andet end at vise forsoning?”

- Det er der, hvor jeg ingen tanker gør mig over det, jeg har med at gøre. Og det er det Kierkegaard kalder åndløshed. Åndløshed er den manglende spiritualitet. En åndløshed, Kierkegaard også møder i kirken, hvor han hører mange fortolkninger og betragtninger af søndagens tekst. Disse fortolkninger kalder Kierkegaard for foreløbighed, men det drejer sig egentligt om at nå frem til afgørelsen. Og afgørelsen er handlingen. Det er grundnerven hos Kierkegaard.

- I *Frygt og Bæven* siger Kierkegaard, at man i tiden slår en streg over lidenskab og kun taler om videnskab. Og dermed er alt ligegyldigt for Kierkegaard. Han går så langt, at han siger, at det ikke var vha. professorer, at kristendommen kom ind i verden, men det er muligt, at det er vha. professorerne, at kristendommen ekspederes ud af verden. Det er

”Mit engagement i flygtningedebatten har påvirket mig meget”, fortæller Leif Bork Hansen. Foto: iStock.

utroligt morsomt. Men Kierkegaard reagerer mod det, der ender i ren tænkning, betragtning og fortolkning. Han vil ikke bringe os ind i tænkningen, for at vi skal blive der. Men via tænkningen skal vi nå frem til en ny enfoldighed.

Så den personlige tilegnelse og handling er for Kierkegaard to sider af samme sag?

- Ja, i den grad. Derfor rykker det altid i mig, når jeg læser Kierkegaard. Man spørges konstant: Har du gjort det? Vi har tradition for at tænke i de to regimenter: Det, der foregår i kirken, og det udenfor. Det er vi vældig gode til at adskille. Men jeg mener ikke, at vi kan og skal skille tingene ad. Og det er netop spiritualiteten, der skal hindre os i det. Så vi ikke ender som Eichmann, der bare sidder og ekspederer sagerne i tilværelsen ved et skrivebord. Og forsvarer sig med, at det tilfældigvis blev ham. Det kunne lige så godt have været en anden. Men hvor Arendt siger, jamen det var dig, Eichmann, der sad ved skrivebordet. Det er spiritualiteten, der gør, at vi ikke kan nøjes med at gøre vores pligt. Der er et personligt ansvar. Og det er spiritualitet, der gør, at vi ikke kan og skal skille tingene ad. Det spirituelle er dér, hvor man ikke kan holde sig selv udenfor.

Spiritualitet - at se sammenhængen med sit liv

- Det er egentligt ejendommeligt, at det først er i dag, man er opmærksom på sammenhængen mellem Kierkegaard som teolog og den samfundspolitiske Kierkegaard. Du kan ikke kun tale om evangeliet i kirken. På den måde står Kierkegaard for en sammenhæng. Grundtvig skelner mellem det menneskelige og kristelige. Kristendom er ikke en dagsbefaling, men et sejrskudskab. Derfor siger Grundtvig, at vi må synge om sejrskudskabet, påskemorgen. Det vil Kierkegaard ikke nøjes med. Vi kan ikke blot sidde at fejre sejrskudskabet i kirken. Kristendom er en dagsbefaling. Det er forskellen mellem Kierkegaard og Grundtvig. Grundtvig ville ikke omkalfatre verden. Nej, men efter vi har været gennem alle disse rædsler i det 20. århundrede, så kunne det godt være, at det er vigtigt at se sammenhængen. Så det ikke bare bliver en sejrende og triumferende kristendom, vi møder i kirken, men at det bliver en dagsbefaling. At kristendom er en dagsbefaling, er ikke et skældsord, men udtryk for en usædvanlig vigtig sammenhæng.

”Vi må nedbryde grænser frem for at skabe skel i konfrontation”

Hvordan ser du den sammenhæng med dit eget liv?

- Jeg har bevæget mig utrolig meget. Jeg er vokset op i Indre Mission. Men fromhedsdyrkelsen og føleriet ved kristendommen faldt med 1. verdenskrig. Tidehverv sætter

ind mod alt føleriet og understreger, at Gud er i himlen, og mennesket er på jorden. Tingene skal ikke sammenblandes. Tidehverv bryder med selvføleriet og troens vækstprogrammer, der voksede helt ind i himlen. Det var en uendelig befrielses- og renselsesproces, som tidehverv satte ind med. Jeg syntes kanonerne ramte plet, da jeg selv kom fra Indre Mission. Men som tiden går, presser spørgsmålet sig på. Hvad er egentligt sammenhængen? Og det er selvfølgelig også grunden til, at det spirituelle dukker op. Mit engagement i flygtningedebatten, mit møde med en afrikansk menighed i vores kirke og læsning af Desmond Tutu har påvirket mig meget. Og har også påvirket min læsning af Kierkegaard.

”For mig er kristendommen sandheden, men det er også den, der gør, at jeg bevæger mig ud over egne cirkler”

Hvad har det givet dig at bevæge dig ud i grænsefeltet og møde andre med en anden tro eller tilgang til kristendommen?

- For mig er kristendommen sandheden, men det er også den, der gør, at jeg bevæger mig ud over egne cirkler. For mig åbenbarer livet sig i grænsefeltet. Nu drages jeg af flygtningemiljøet, og det er selvfølgelig, fordi det giver mig noget. Vi lever i en tid, hvor vi må sige, at for mig er kristendommen sandhed, men jeg kan ikke sige, hvad der skal være sandhed for dig. At subjektiviteten er sandheden, har man fremhævet som noget særlig hos Kierkegaard. Så kan man indvende: er det ikke lidt dårligt funderet? Men det er bare sådan, at jeg ikke kan sige, hvad der for andre skal være sandhed. Og det mener jeg, at vi må lære. Den måde, jeg læser Kierkegaard på, fjerner rækværker. Det gælder ikke om at vinde over hinanden, for når jeg vinder over den anden, kan jeg netop tabe det hele. Det gælder mere om at vinde den anden. Vi må nedbryde grænser frem for at skabe skel i konfrontation. Det er kristendom at gå ud over grænsen – bogstaveligt og overført.

Men nogen vil nok indvende, at for meget åbenhed er farligt og naivt?

- Ja, men da vil jeg sige, det er Guds problem! Det må være Gud, der tager ansvaret for det evangelium, han har fortalt os. Vi kommer ingen veje med foragt. For mig har flygtningedebatten ændret mit forhold til, hvordan jeg læser Kierkegaard. Kierkegaard er for mig den, der gør opmærksom på sammenhængen. Og det er vigtig i dag for at bryde skel og give ny mulighed for at nå hinanden”.

“Øjeblikket” som tværkulturel kategori

Søren Kierkegaard, Zen og haikudigtning: Den danske teolog og filosof Søren Kierkegaard er blevet kaldt ”øjeblikkets filosof”. Det er en rigtig karakteristik, for så vidt som øjeblikket er det vigtigste begreb i Kierkegaards tidsforståelse. I det følgende vil jeg forsøge at vise, at de japanske haikudigtere i deres digte bruger øjeblikket på næsten samme måde som Kierkegaard. Her - i en østlig, buddhistisk kontekst - møder vi nemlig en digtform, hvor hvert digt rummer ét øjeblik.

Af NIELS KJÆR, forfatter og fhv. sognepræst på Lyø

Zen-buddhisme og haiku-digtning

Ca. år 650 efter Kr. opstod der en ny variant af buddhismen i Kina, kaldet *Ch'an*, bedre kendt under dens japanske navn, *Zen*. *Ch'an* eller *Zen* betyder simpelthen ”meditation”.

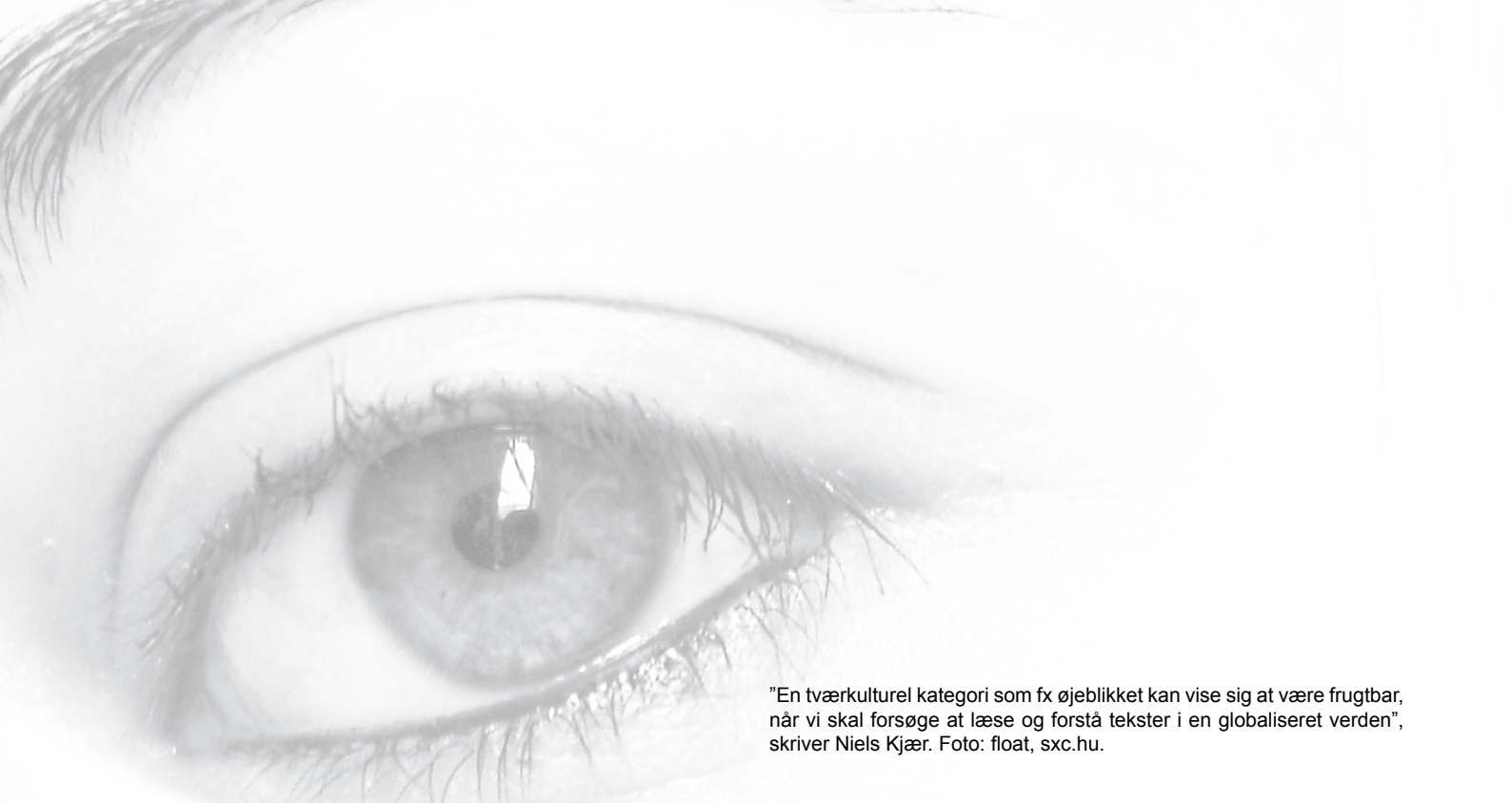
I århundredernes løb har japansk kultur modtaget talrige impulser fra Kina, men den har også omformet den kinesiske inspiration på dybt original vis. Zen-buddhismen har altså sit udspring i Kina, men efter at japanske præster (der studerede Zen i Kina) bragte retningen til Japan i det 12. århundrede, er den blevet omformet til et fornemt udtryk for japansk kultur.

Zen tilskynder mennesket til at søge personlig oplysning (*satori*) gennem en strengt disciplineret indsats. I Zen gælder det om at opnå oplysning ved at fordrive alle vrangforestillinger og alt selvbedrag, og dét, der bedrager folk allermest, er sproget. Derfor er det i Zen vigtigt at bruge så få ord som

muligt, både når man taler, og når man skriver. I stedet for en logisk argumentation lagde Zen-munkene vægt på det intuitive svar. Således udviklede brugen af *koan* sig. Et *koan* er et spørgsmål, som Zen-mesteren stiller sin discipel. Det er umuligt at besvare et *koan* på rationel vis, så disciplen tvinges til at svare på en anden måde. Rinzai-sekten tror, at oplysningen (*satori*) vil indtræffe pludselig som et lyn fra en klar himmel.

“Den højeste Sandhed” vil således ikke blive åbenbaret gradvist, men sandheden vil blive fundet af den enkelte i et givet øjeblik. Et absurd svar eller et paradoks, man mediterer over, kan føre til den store oplysning i et pludseligt glimt af indsigt og erkendelse. Det er en enten-eller situation, det er alt eller intet.

Indflydelsen fra Zen spredte sig i Japan langt uden for det religiøse felt. Stenhaverne, te-ceremonien og blomsterkunsten står f. eks. alle i gæld til Zen. Dertil kommer, at mange af Zen-munkene og -præsterne blev betydningsfulde forfattere, selv om litterær aktivitet måske kan synes at stå i et

"En tværkulturel kategori som fx øjeblikket kan vise sig at være frugtbar, når vi skal forsøge at læse og forstå tekster i en globaliseret verden", skriver Niels Kjær. Foto: float, sxc.hu.

modsnævningsforhold til overbevisningen om, at sproget er den vigtigste årsag til det menneskelige selvbedrag. Det var eksempelvis buddhistiske munke, der var ansvarlige for udbredelsen af kendskabet til kinesisk lyrik i Japan, og Zen-munkene sammenlignede ofte lyrik med Zen.

Udfordringen i Zen ligger i at møde hvert enkelt øjeblik med et klart og åbent sind og en ren ånd. På tilsvarende måde er den fulde indlevelse i det nærværende øjeblik (her og nu) selve hjerteslaget i haiku-digtningen. Haiku er en digtform, der udviklede sig i Japan i det 16. århundrede. Mange af de første haiku-digtere var rent faktisk Zen-munke, bl.a. den berømteste af dem alle, Matsuo Basho (1644-1694).

Måske kan man bedst sammenligne et haiku med et snapshot, eftersom hvert haiku beskriver ét øjeblik. Det er et digterisk udtryk for Zen-buddhismens filosofi. Zen har bidraget til haiku-formen med både en simpel ligefremhed og den øjeblikkelige sanseoplevelse.

Et godt haiku kan opfattes som et muligt svar til det foromtalt koan, eftersom det rummer en paradoksal tilnærmelse mellem ideal og virkelighed. I haiku-øjeblikket mødes det evige og det forgængelige og indfanges af digteren uden subjektive bemærkninger eller fortolkninger. Det bedst kendte eksempel er Basho's berømte haiku:

*Den gamle dam -
en frø springer i -
lyden af vand*

Det er et lynnedslagsagtigt sammenstød som dette, der har givet haiku ry for at være rendyrket Zen-lyrik. Hvert eneste ord i dette korte digt er en del af et eksperiment. Og ordene skaber, når de sættes sammen, en nirvana-agtig oplevelse i læseren.

Søren Kierkegaard: Øjeblikkets filosof

Jeg vil nu gå over til en præsentation af Søren Kierkegaard - med særligt henblik på hans tidsopfattelse.

Kierkegaard levede fra 1813 til 1855. Hele hans filosofi er et lidenskabeligt opgør med tyskeren Georg Wilhelm Friedrich Hegel, der havde skabt et stort, flot filosofisk system, som kunne forklare alt i denne verden. Kierkegaards vigtigste indvending mod dette system er, at det (lige som alle andre spekulative systemer og ideologier) uundgåeligt fremkalder en konflikt mellem liv og tænkning.

"Øjeblikket er det vigtigste begreb i Kierkegaards tidsopfattelse"

Kierkegaards egen filosofi er (kort udtrykt) en overvejelse over de grundlæggende betingelser for den menneskelige tilværelse. De fleste mennesker jager efter nydelse, men denne stræben ender uvægerligt i depression og livslede. Det eneste alternativ er ifølge Kierkegaard at overtage ansvaret for sin egen eksistens. Samtidig må man vedstå sig sin skyld. Dette paradoks kan kun løses i troen på Gud, der skænker os en tilværelse i tilgivelsens tegn.

Kierkegaard var måske (hvis den slags kan måles) den mest religiøse person i Danmark i det 19. århundrede. Ikke desto mindre angreb han kirken og selve ideen om en respektabel, officiel kristendom. Med sin bidende ironi og sine vittige epigrammer ønskede han at vise også ganske almindelige mennesker, hvad kristendommen egentlig handler om. Et særligt kendetegn ved Kierkegaards teologi er hans understregning af kristendommen som et paradoks. Gud i men-

neskelig skikkelse, den inkarnerede Kristus, er et absolut paradoks.

Øjeblikket er det vigtigste begreb i Kierkegaards tidsopfattelse. Et menneske kan miste sig selv i såvel fortiden som nutiden og fremtiden. Men et menneske kan også vælge at overtage sin egen eksistens i øjeblikket - og så er han.

I et af sine mest berømte værker, *Begrebet Angest*, hævder Kierkegaard, at det absolutte paradoks er, at den evige Gud er blevet født ind i tiden. Kierkegaard skriver:

“Tiden er da den uendelige Succession; det Liv, der er i Tiden og blot er Tidens, har intet Nærværende. Vel pleier man stundom, for at bestemme det sandselige Liv, at sige, at det er i Øieblikket og er kun i Øieblikket.”

Og lidt længere fremme:

“Skal...Tiden og Evigheden berøre hinanden, da maa det være i Tiden, og nu er vi ved Øieblikket....Intet er saa hurtigt som Øiets Blik, og dog er det commensurabelt for det Eviges Gehalt.”

“Saaledes forstaaet er Øieblikket ikke egentlig Tidens Atom, men Evighedens Atom.”

Kierkegaard siger, med henvisning til Paulus, at intet er så hurtigt som øjets blik, og dog er det sammenligneligt med evighedens indhold. Dette betyder, at det eneste punkt, hvor vi - her i den flygtige og forbigående tid - kan møde Gud og hans evighed, er i øjeblikket.

Foto: styf22, sxc.hu

En sammenligning mellem Zen-buddhismen og Kierkegaards filosofi

Søren Kierkegaard var som bekendt ikke buddhist, og han var slet ikke haiku-digter. Ikke desto mindre er det for mig at se indlysende, at der er visse lighedspunkter mellem en kristen, vestlig filosof som Kierkegaard og en buddhistisk, østlig tankegang. Det kan måske også være med til at forklare, hvorfor Kierkegaard er så kendt i Japan, og hvorfor haiku-digtning er så populær i den vestlige verden.

De synes at være enige om, at sandheden ikke kan findes gradvist lidt efter lidt - og at sandheden ikke kan udtrykkes i et ordrigt spekulativt filosofisk system. Et sådant system vil kun føre til selvbedrag. Både Zen-buddhisten og Kierkegaard henviser til paradokset, og de peger begge på øjeblikket som det eneste sted, hvor sandheden vil blive åbenbart.

**”Ordene skaber,
når de sættes sammen,
en nirvana-agtig oplevelse
i læseren”**

Den store forskel mellem Kierkegaard og Zen-buddhisten ligger deri, at Kierkegaard tror, at Jesus Kristus er Sandheden, den evige Gud åbenbart i øjeblikket, mens Zen-buddhisten er henvist til at søge sit eget personlige svar gennem meditation.

Lad mig sammenfatte ved at sige følgende: En tværkulturel kategori som fx øjeblikket kan vise sig at være frugtbar, når vi skal forsøge at læse og forstå tekster i en globaliseret verden. Mit formål er bestemt ikke at udviske alle forskelle og individuelle karakteristika. Men jeg tror, at det er vigtigt at finde fælles berøringsflader, hvor Øst og Vest kan mødes og forstå hinanden.

LITTERATUR

Primær litteratur:

Basho, Matsuo. *Ildfluer*: Udvalgte haiku oversat og kommenteret af Niels Kjær. Forfatterforlaget Attika. (Udkommer i august 2011).

Hardy, Jackie, ed. *Haiku: Poetry Ancient & Modern*. London: MQP, 2002.

Kierkegaard, Søren. *Begrebet Angest*. SK: Samlede værker, bind 6. Udg. af Peter P. Rohde. Gyldendal, 1962 og 1982.

Sekundær litteratur:

Dunn-Mascetti, Manuela. *Haiku: The Poetry of Zen*. Dublin: Newleaf, 1997.

Kjær, Niels. Søren Kierkegaard og Emily Dickinson. En sammenlignende studie.

Faaborg, 1989.

Varley, H. Paul. *Japanese Culture*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2000.

Kierkegaard i dialog med islam

Eksistentielle spændinger og logiske modsætninger

Både kristendommen og islam er præget af eksistentielle spændinger og logiske modsætninger, som det kan være svært at leve med. Men troens udfordring består netop i at fastholde disse modsætninger, siger Søren Kierkegaard, der har læst Koranen, og Safet Bektovic, der er muslim og har læst Kierkegaard.

Af SAFET BEKTOVIC
forskningslektor ved Center for Europæisk Islamisk Tænkning, Københavns Universitet, med forskningsfokus på moderne islamisk teologi og filosofi.

Den danske filosof Søren Kierkegaard har læst Koranen. Det er vist ikke så mange, der ved, men det fremgår af et dagbogsnotat fra 1843.¹ Kierkegaard har læst Koranen, bl.a. fordi han var interesseret i Koranens fortælling om profeten Abraham og ofringen af sønnen Isak.

”På Kierkegaards tid var folk almindeligvis negative over for islam, men det er Kierkegaard ikke”

På Kierkegaards tid var folk almindeligvis negative over for islam, men det er Kierkegaard ikke, og både hans overvejelser over fortællingen om Abraham og flere af hans generelle, almenreligiøse overvejelser er også relevante i forhold til islam, og er med til at åbne for en nutidig og interessant religionsfilosofisk samtale mellem kristne og muslimer - ikke

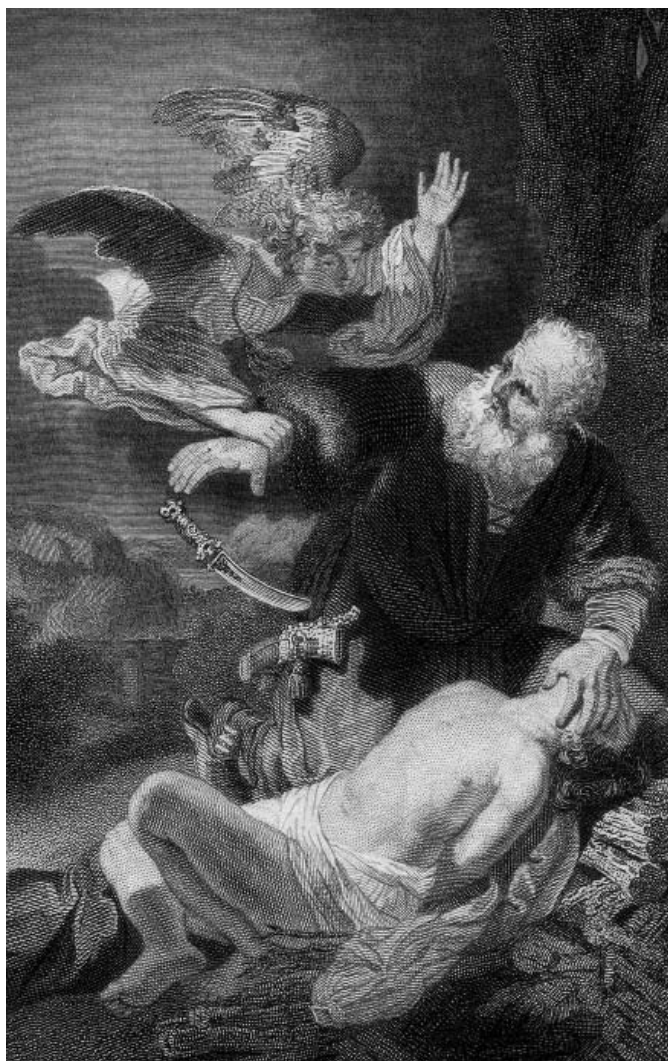
mindst i forhold til troens eksistentielle indhold.

Eksistentielle spændinger

Kierkegaard fremhæver ud fra et kristent synspunkt menneskets forhold til Gud som noget, der er medbestemmende for alle vores øvrige relationer til andre mennesker. Sådan forstår vi det også i islam. Men i begge tilfælde – uanset om det drejer sig om menneskets forhold til den inkarnerede Gud, Kristus, eller til den transcendent Gud, Allah - gælder det, at menneskets forhold til Gud og troen er præget af eksistentielle spændinger og logiske modsigelser.

Kierkegaard skildrer denne spænding ved at sætte modsætningerne op over for hinanden, så problemet står klart. Han fremhæver troens dobbelthed og pointerer, at troen både er gave og opgave, lidelse og salighed, frygt og kærlighed, forpligtelse og taknemmelighed, lydighed og frihed. Ligeledes

"Kierkegaard har læst Koranen, bl.a. fordi han var interesseret i Koranens fortælling om profeten Abraham og ofringen af sønnen Isak", skriver Safet Bektovic. Foto: iStock.

fremhæver han, at forholdet til Gud er præget af både afstand og nærhed, strenghed og mildhed. Gud fordrer uendeligt meget af os, men forsoner og tilgiver ubetinget. Og troens udfordring består netop i at fastholde disse modsætninger – hvad enten man er kristen eller muslim.

Troens iboende modsætning

Kierkegaards analyse af Abrahams konflikt i værket "Frygt og Bæven" er ikke kun relevant i forhold til kristendommen, men også i forhold til islam. Selv om det ofte overses i såvel kristne som islamiske teologiske overvejelser, er fortællingen om Abraham, der af Gud mødes af kravet om at ofre sin søn (der i kristendommen kaldes Isak og i islam kaldes Ismael), dybest set en fortælling om en konflikt, der spejler menneskets eksistentielle spændinger og troens modsætninger.

Abraham står i en konflikt-position mellem på den ene side Gud og på den anden side det almene/samfundet, som re-

præsenteres af hans hustru Sara og tjeneren Elieser. Ja, Abraham stilles oven i købet over for den yderligere modsætning, at den samme Gud, som har befalet, at man ikke må slå ihjel, nu kræver af Abraham, at han skal ofre sin søn. Det, der bringer Abraham ud af konflikten er hans tro – trods det modsætningsfyldte i troen! Abraham handler, ifølge Kierkegaard, med "det absurdes kraft", idet han tror og handler ikke alene imod sin fornuft, men også imod sin tro. Kierkegaard taler om Abrahams tro som en uendelig dobbeltbevægelse. På den ene side resignationen, hvor Abraham giver afkald på Isak/Ismael, og på den anden side troens bevægelse, hvor han etablerer et forhold til Gud og får Isak/Ismael tilbage.

Muslimere og kristne i samtale

Den muslimske mystiker Al-Ghazali (død år 1111) skelner mellem tre forskellige måder at være troende på, som kan hjælpe os til at navigere i den modsætningsfyldte tro: Dels den empiriske, som bygger på opdragelse og fortællinger (det vi hører om Gud fra andre mennesker), dels den filosofisk-teologiske (som bygger på refleksion og teologiske argumenter), og endelig den mystiske (som bygger på et personligt forhold til Gud). Denne sidste indebærer en personlig erfaring af Gud.

Ifølge Kierkegaard rører troen ved to væsentlige aspekter, som også kan hjælpe os: Det første er det objektiv-dogmatisk – altså: hvad tror vi på? Det andet aspekt handler "hvordan tror vi?" – og vedrører eksistensen og måden, hvorpå man er troende. Forholdet mellem hvad vi tror på, og hvordan vi tror, udtrykker troens modsætning: Det er Gud, der giver troen, og troen spejler menneskets forhold til Gud. Troens betingelse hos Kierkegaard (og i kristendommen) er Guds inkarnation: Gud selv træder ind i historien og åbenbarer sig. Guds åbenbaring er også nødvendig for troen i islam. Dog åbenbarer Gud ikke sig selv, men sine tegn (ayat) og sin vilje, hvori andre former for åbenbaring, såsom guddommelige visioner, også finder sted.

Med udgangspunkt i fortællingen om Abrahams tro kan vi i dag som troende kristne og muslimer stille os selv og hinanden en række vigtige eksistentielle spørgsmål: Hvad indebærer det at være troende? Er det op til mennesket at etablere et forhold til Gud, eller er det Gud alene, der gør det? Hvis det er det sidste, hvad er så menneskets rolle? Er det kun Gud, der vælger mennesket, eller er det mennesket, der også vælger Gud? Hvis det er Gud, der giver alt, inklusive troen, er mennesket så en passiv modtager? Og hvordan lever vi med troens spændinger og modsætninger?

NOTE

¹ I et notat fra Pap. IV, 76. og Pap. IV, 256. henviser Kierkegaard til både Det Gamle Testamente og Koranen (Der Koran, übersetzt und mit erläuternden Anmerkungen versehen von Dr. L. Ullman. Crefeld. 1840).

Kierkegaard kom så at sige spadserende ind i mit univers. Han var ikke planlagt! Den korte version er, at jeg i 1999 tog et halvt års orlov fra mit arbejde som ledelseskonsulent på Center for Ledelse. Jeg gav mig til at læse Dostojevskij og Karen Blixens forfatterskaber - og blev ført videre til Kierkegaards forfatterskab. Med sin eksistentielle tilgang tilbød han et sprog og en tankegang om det at være menneske, som talte til mig som 'moderne menneske'.

Kierkegaard & ledelse

Af KIRSTINE ANDERSEN
cand.phil., forfatter, foredragsholder
og konsulent

Året efter sagde jeg mit job op og kunne på den led få tid til at arbejde videre med nye måder at tænke og arbejde med le-

delse på. Herunder undersøgte jeg, om jeg kunne lave nogle koblinger mellem Kierkegaard og ledelse. Kierkegaard har ikke skrevet noget som helst om ledelse - han skriver om, hvad det vil sige at være menneske. Og ledelse handler om mennesker. I min tilgang er jeg tværfaglig, og jeg koblede tre faglige positioner: Kierkegaard, ledelsesteori samt den socialkonstruktive/systemiske teori. Stille og roligt fik jeg mere greb om at formidle og fortolke Kierkegaard og koble det til ledernes hverdag og eksistentielle dilemmaer. I første omgang i foredrag, artikler og, kronikker.

Bogen 'Kierkegaard og ledelse'

I 2004 udgav jeg bogen 'Kierkegaard og ledelse', som tilbyder en ny måde at tale om de personlige og eksistentielle sider af ledelse på med afsæt i Kierkegaards eksistentielle tænkning.

I første omgang gjorde bogen ikke så meget væsen af sig, men hen ad vejen greb det vældigt om sig. Bogen er blevet en bestseller og netop kommet i 6. oplag og er ved at blive oversat til svensk. Dagbladet Børsen har i to år kørt en interviewserie med topledere med afsæt i bogen, og jeg har holdt mere end 100 foredrag, workshops og seminarer om Kierkegaard og ledelse.

Mange giver udtryk for, at de kan bruge tankegangen i bogen til at få mod til at være sig selv - også når de er ledere. At de på en meget konkret måde får en fornemmelse af, hvad det vil sige at være autentisk og tro over for sig selv - også når de går på arbejde.

Det har vist sig, at det ikke kun er ledere, men også medarbejdere, konsulenter, sælgere, præster, unge læser den, fordi den handler om noget almenmenneskeligt - om det at være menneske, når man går på arbejde - samtidig med at man som professionel tager sin rolle på sig.

Kierkegaard taler om en bedrøvelig professorskikkelse, der sætter sit selv fra sig som en spadserestok, inden han går på arbejde. Kan man det, spørger Kierkegaard? Hvis ikke vi har grundforholdet til tilværelsen med os i alt, hvad vi gør, begynder vi at spalte os selv i to, siger Kierkegaard. Derfor

har vi brug for at gøre os grundforholdene klar: Hvad er det for et menneskesyn og livssyn, der ligger som en klangbund under alle vores tanker og handlinger?

At vælge sig selv

Kierkegaard er i dybeste forstand en filosof, der tog alvorligt, at ikke blot det at kende, men det at vedkende sig selv er kernen i ens liv. Alle har et arbejde at gøre for at blive sig selv – at træde i karakter som menneske. Mennesket er kendetegnet ved, at vi kan forholde os til os selv, vores situation – og ikke mindst til vores fremtidige liv – de muligheder, som vi stilles overfor.

Fordringen er ikke at blive dette eller hint, men at blive sig selv. At se sig selv i øjnene og tage sit liv på sig som dette bestemte menneske, man er, med sin personlige historie og talenter. Når man har Kierkegaard med i ledelse, skal lederen ikke lave om på sig selv, men turde være sig selv som det menneske, man er på godt og ondt.

En leder, der er trådt i karakter er en, man ved, hvor man har. Det er også en leder, der tager fejl og har sine uheldige sider – ledere er mennesker og ikke guder. Det afgørende er, at lederen har valgt og tager personligt ansvar for det, han gør. Det er også en leder, der ved, at gamle dyder som troværdighed og ærlighed er grundlaget for enhver god ledelse.

Når jeg er ude at holde foredrag, workshops, seminarer og kurser, arbejder jeg med forskellige metoder til fordybelse i eksistentielle spørgsmål. Det kan for eksempel være: Hvem er jeg? Hvem er jeg, når jeg går på arbejde? Hvad er min måde at være leder på, når jeg nu er den, jeg er? Og det skal så holdes op imod de forventninger, der er til lederen udefra: Hvad er forventningerne og behovet for ledelse fra mine medarbejdere? Mine foresatte? Hvor er dilemmaerne?

Ledere i dag skal have en veludviklet retningssans – og her har de mere brug for et sikkert indre kompas end et detaljeret kort over landskabet. Skal man være troværdig som leder, må man kende sig selv, vide hvad man står for, og hvor man vil hen. Først derefter kan ledelsesværktøjerne begynde at gøre nytte.

Dilemmaer i ledelse

Det jeg arbejder allermost med er nok, hvordan man forholder sig til og tackler de personlige dilemmaer i ledelse. Ledere (og medarbejdere) oplever hele tiden, at der er dilemmaer mellem andres forventninger og egne forventninger og mål. Hvad vægter mest? Det kan være dilemmaer mellem brugernes ønsker og behov og medarbejdernes interesser. Dilemmaer mellem forskellige medarbejdergrupper. Dilemmaer mellem økonomi og faglighed, mellem kort og lang sigt. Som en leder skrev:

”Ledere i dag har mere brug for et sikkert indre kompas end et detaljeret kort over landskabet”

”Det værdifulde er at få sat ord på, at der er nogle dilemmaer i ledelse. Hele spændingsfeltet mellem hvem jeg er som person – og rollen. Det blander vi sammen i det daglige.” Lederen fortsætter: ”Da jeg sad og læste bogen, begyndte jeg at skrive mine dilemmaer ned. Der er ekstremt mange dilemmaer. Hele tiden afvejninger mellem det menneskelige og det forretningsmæssige. Min dag er stort set ikke andet end dilemmaer.”

Denne leder tog på seminar med sin ledergruppe og brugte min bog til at skabe et rum, hvor de kunne tale sammen om, at der er nogen ting i ledelse, der er svære på det personlige plan. Som hun skrev: ”Jeg arbejder i en teknisk organisation, hvor vi ikke er verdensmestre i at håndtere det menneskelige. Lederne er meget handlingsorienterede, og har svært ved at have svært ved noget. Bogen beskriver noget, som er meget fundamentalt eller elementært, men er svært at tale om. Hvorfor er det tabu i ledelse at stå ved, at der er noget, der er svært?”

Som leder er man et vilkår for andre menneskers arbejde. Ledelse er en social aktivitet, der har med mennesker at gøre. Dine medarbejdere må på godt og ondt forholde sig til din adfærd og de vilkår og muligheder, de får at arbejde

under. Her tænkes ikke så meget på det værdigrundlag, som man 'hejser op i flagstangen ved de festlige lejligheder', men de værdier og den praksis, man lever efter i det daglige.

**"Når man har Kierkegaard
med i ledelse,
skal lederen ikke lave om på sig selv,
men turde være sig selv
som det menneske,
man er på godt og ondt"**

Som leder må man være åben overfor at forstå, hvordan man virker på andre mennesker, få feedback og være parat til at sætte sin personlighed i spil. Ligesom en leder skal være åben over for at aflæse forventninger: Hvad er behovet for ledelse set fra medarbejdernes stol? Ens foresattes forventninger? Samarbejdspartneres forventninger? Hvad vægter mest, og hvor er dilemmaerne?

Hvilke opgaver har jeg?

Der er en flydende grænse mellem opgaver, hvor jeg primært arbejder som proceskonsulent, lederkonsulent eller teambuilder, som er den konsulentfaglighed, jeg bygger på. Og så opgaver, hvor der efterspørges 'ren Kierkegaard' - hvor man ønsker at blive løftet og inspireret af 'åndelig føde'.

**"Jeg kobler tre faglige positioner:
Kierkegaard,
ledelsesteori samt den
socialkonstruktive/systemiske teori"**

Det handler om at lave en vekselvirkning mellem mere filosofiske spørgsmål om, hvad det vil sige at være menneske, at turde træde ud i livet og være et fejlbarligt menneske, krydret med en masse konkrete eksempler og historier. Og så mere praktiske metoder til dialog, kommunikation og udvikling. Her har jeg stor glæde af værktøjer som MBTI-personlighedstyperne, værktøjer indenfor personaleledelse, systemiske metoder, osv.

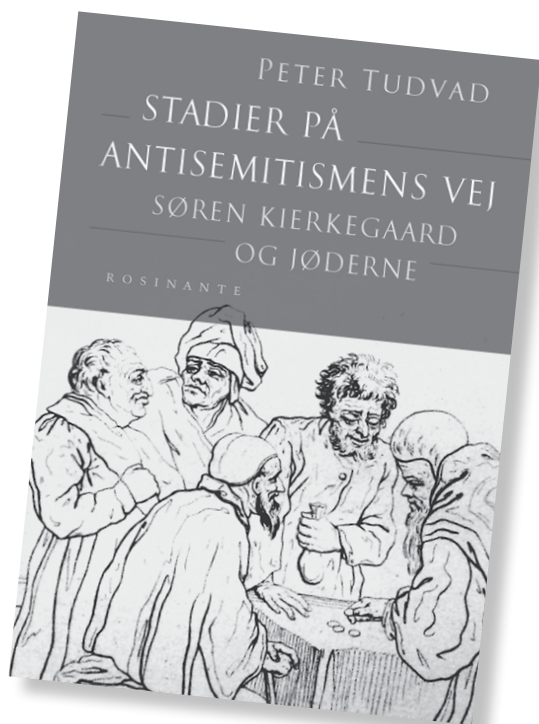
Sådan som jeg arbejder, er det selve koblingen af det filosofiske og det praktiske, der er interessant og gør forskellen for deltagerne. Og når det lykkes at være nærværende i de ting, vi taler om og arbejder med.

"Kierkegaard taler om en bedrøvelig professorskikkelse, der sætter sig selv fra sig som en spadserestok, inden han går på arbejde. Kan man det, spørger Kierkegaard?" Foto: iStock.

Og så er jeg spændt på at se, hvad det udvikler sig til fremover. Som foredragsholder bliver jeg mere og mere 'historiefortæller', og som skribent er jeg også på vej over i en mere poetisk og fortællende stil, hvor 'de små historier' viser de store fortællinger! Måske er jeg på vej fra 'Kierkegaard told!' til 'Kierkegaard lived!'

Søren Kierkegaard og jøderne

Peter Tudvad: *Stadier på antisemitismens vej - Søren Kierkegaard og jøderne*. Rosinante 2010. 592 s.

Anmeldelse: Meget er sagt og skrevet om filosofen Peter Tudvads seneste bog om Kierkegaards forhold til jøderne, men hvordan kan den bruges af den forudsætningsløse læser, som kun har læst det af Kierkegaard, en studenterekamen krævede midt i firserne? Og kan den læses?

Af JANNE HENRIETTE NYBORG

I 2008 faldt Tudvad over nogle artikler bragt i nazistiske tidsskrifter i begyndelsen af 1940'erne. Artiklerne udråber Kierkegaard som Danmarks første nationalsocialist. Tudvad afviser skarpt, men sætter sig for at finde ud af, om der er belæg for at kalde Kierkegaard for antisemit. Det er der kommet næsten 600 tunge og fremragende sider ud af.

Begrebet antisemitisme

Selve begrebet antisemitisme blev først lanceret mere end tyve år efter Kierkegaards død. I lyset af Holocaust er almenopfattelsen af begrebet forstærket. De allerfleste tager nu skarpt afstand fra alt, hvad der kan have et antisemitisk præg. Det skal man være ekstra opmærksom på, når man vurderer, hvorvidt Tudvad dømmes Kierkegaard eller ej.

Tudvad er blevet kritiseret for ikke at skelne mellem Kierkegaards religionskritik og egentlig antisemitisme. Er det som Tudvad kalder antisemitisme i virkeligheden, at Kierkegaard kritiserer én religion for at positionere sin egen? Tudvad er klar, Kierkegaards generelle kritik af jødedommen gjaldt også den enkelte jøde. Den manglende sondring mellem religionen og dens udøvere er ifølge Tudvad typisk for tiden. Alligevel må han have været antisemit efter Tudvads kriterier. Det kan forekomme smertefuldt at se Danmarks måske største tænker i denne optik, men betyder det noget for Kierkegaards værk? Og kan jeg som ny læser gå til det uden at læse antisemitten i mennesket med?

Mennesket og værket

Vi kan som læsere have svært ved at se bort fra personen bag værket. Som det også fremgår af artikler i nærværende blad, har Kierkegaard haft både stor og afgørende betydning for enkelte menneskers liv. Min påstand er, at Kierkegaard ikke selv har æren af dette, men det har hans værk. Mennesket Kierkegaard kan være nok så interessant, og vi kan fordømme hans mulige antisemitisme nok så meget, men lad nu værket være værk og mennesket menneske.

Tudvads bog er som sagt fremragende læsning, og min største kritik af den er i virkeligheden undertitlen og det forhold, at han lod den udkomme på årsdagen for Krystalnatten. Nuvel, Tudvad skal sælge bøger og er derfor afhængig af omtale. Fred være med det. Men det har fået Kierkegaards mulige antisemitisme til at stå som det helt centrale og altoverskyggende ved bogen. Den er dog langt, langt mere.

Ord kan gøre en forskel

Den historiske beskrivelse af Jødefejden, som altså mens den pågik ikke relaterede sig til begrebet antisemitisme, er virkelig interessant og, netop i lyset af Holocaust, uhyggelig læsning. Den afslører en retorik, som virker alt for genkendelig i dag, og som bør være en kraftig advarsel om, hvad ord kan gøre.

En varm anbefaling herfra. Læs den for at blive klogere på synet på jøder og jødedom i Guldalderen! Men brug den ikke som indgang til Kierkegaards univers!

Dialogcentret lukker - hvad tænker vi i IKON?

Vi må sige farvel til en mangeårig partner i Dialogcentret, når de til april formentlig lukker foreningen. Vi har haft en god relation til foreningen de sidste mange år og har pga. vores oprindelse et nært slægtskab med netop denne forening. Herfra skal lyde en stor tak til alle jer, der har kæmpet en kamp i Dialogcentret.

Vi har i mange år sagt, at vi havde en uformel arbejdsdeling med Dialogcentret – de tog de hårde dialoger og konfrontationer, mens vi tog de mere bløde dialoger. Hvordan stiller det os nu, hvor Dialogcentret lukker?

Og er det i det hele taget rigtigt, at vi kun tager de bløde dialoger? Disse spørgsmål har bestyrelsen og en række frivillige stillet hinanden den sidste tid, hvor vi har været involveret i at undersøge, hvorvidt vi skal påtage os nye

og andre opgaver efter Dialogcentrets lukning.

Helt konkret har vi overtaget Dialogcentrets erhvervsPHD-studerende, Jens Linderoth, og er med til at sikre forskning i den mand, Johannes Aagaard, som meget af dialogarbejdet i Danmark udspringer af. Læs mere om dette i næste nummer af magasinet IKON.

Det har også givet anledning til at se skarpt på vores missions- og dialogsyn og ført til en beslutning om at revidere dette i løbet af året (se bagsiden). For dialog indeholder også kritik. Det har vi altid ment i IKON, men det er ikke noget, vi har skiltet med. Kritikken kommer ind i enhver relation båret af kærlighed og dermed også i vores dialoger. Måske skal vi turde være tydeligere omkring dette, for at imødegå en fordom om, at dialog bare er snik snak.

På vegne af IKONs bestyrelse, formand Louise Buch Viftrup

TEOLOGI I FARTEN KLUMME AF LENE SKOVMARK

Er helliggørelse selvudvikling?

”Skab dit liv”, lyder det i en annonce i et nyåndeligt blad. Som i mange af de forskellige former for terapi og vejledning tilbyder man her redskaber til personlig udvikling. Men handler det dybest set ikke om, at mennesket søger at frelse sig selv? Og bliver det ikke modsagt i kristendommens befriende budskab, at vi grundlæggende ikke bliver bedre, og at vi bliver frelst af nåde?

I stedet for straks at spejde efter eller ligefrem opfinde modsætninger, må vi som kirke og kristne lade os udfordre til at se bag om fænomenerne. Og i stedet for at se selvudvikling som en anstødssten, lade det være et tilknytningspunkt og bruge det som en anledning til at genopdage det potentiale for udvikling, der faktisk ligger i kristendommen, i gudsbilledet og i helliggørelsen som en udviklingsvej, hvor Kristus vinder skikkelse i mennesket. Man kunne se frelsen som en genoprettelsesproces, og måske ligefrem vove at tale om en udvikling af det sande Selv?

Bag trangen til selvudvikling ligger ofte en oprigtig længsel efter at udfolde sine potentialer og at leve i overensstemmel-

se med sin guddommelige bestemmelse. Den norske teolog, Joachim Grøn, hævder, at helliggørelsen handler om menneskets dybeste længsel efter at blive hel, at blive menneske fuldt ud. Gennem at udfolde helliggørelsesvejen møder vi menneskets personlige længsel efter at finde sin dybeste identitet ved at blive det, Gud har bestemt os til at være, nemlig at blive lig Kristus.

I mødet med nyåndelige livssyn og menneskesyn må skelneevnen og den kritiske sans bevares, uden at Jesu lære reduceres til dogmatiske udsagn. Mens man i det nyåndelige miljø ofte anser mennesket for at være guddommeligt i sin kerne, får man kristeligt talt del i guddommelig natur af nåde. Gud alene har æren for al forandring i et menneskes liv og karakter, og der er en naturlig grænse for, hvor langt et menneske kan udvikle sig selv. Men uanset menneskesyn, må mennesket bruge sine sjælskræfter som vilje, handlekraft og fornuft.

Sagt med Paulus, skal der arbejdes på frelsen - for Gud virker alt efter sin gode vilje.

3 spændende tilbud fra IKON

Nytænkning og inspiration

- vi stiller skarpt på IKON-identiteten d. 28. maj

10:00 Sang, velkomst og hjemmebagte boller

10:45 Min bedste dialogoplevelse

- tre markante personligheder stiller skarpt på den gode dialog og dens missionale aspekter

13:00 Lækker og sund frokost

14:00 Ånden får rum

- vi mødes i bevægelse, fællesskab, stilhed og opmærksomhed v. diakon og psykoterapeut John Toni Larsen

15:00 IKONs identitet – nytænkning af missions- og dialogsyn.

Workshop der identificerer arbejdsområder og input til nyt missions- og dialogsyn v. personalekonsulent Pernille Aagaard.

18:00 Festmiddag efterfulgt af meditativ jazz og hyggemusik

Sted: Kirkecenter Højvangen, Mallinggaardsvej, 8660 Skanderborg

Pris: 100 kr. - for deltagere fra Sjælland refunderes transporten.

Tilmelding senest d. 20. maj på ikon@ikon-danmark.dk / 30 200 280

Mød forfatteren Owe Wikström

og kom i dialog med zen-mesteren Denko

d. 12-14. august

Kom til sommerstævne i København og bliv inspireret af temaet "Tid til liv".

Stævnet er arrangeret i et samarbejde mellem Areopagos, I Mesterens Lys og

IKON. Læs mere på IKONs hjemmeside www.ikon-danmark.dk

DIALOGPILOTENE

Intensivt kursus i dialog d. 26.-28. august

3 dage fulde af workshops, undervisning og dialog.

Lær nye dialog-redskaber, få teoretisk viden om dynamikken i dialog og meget mere. Læs mere på IKONs hjemmeside www.ikon-danmark.dk